

Müasir şəxsiyyətin formalaşdırılmasında müəllimin rolu

Dürdanə Əsgərova

Pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru. Yasamal rayonu 150 nömrəli tam orta məktəb.
Azərbaycan. E-mail: durdane6868@mail.ru
<https://orcid.org/0000-0001-9121-129X>

XÜLASƏ

Müasir müəllim şagirdin potensial imkanlarını nəzərə almaqla onu inkişafa istiqamətləndirməyi bacaran fasilitator-bələdçi, şagird isə tədqiqatçı rolunda çıxış edir. Lakin unutmamaq lazımdır ki, şagirdin tədqiqatçılıq fəaliyyətini təşkil edən, onu istiqamətləndirən, uğurlu motivasiya quran, iş vərəqləri tərtib edən, meyarlar cədvəli hazırlayan, şagirdlərin fəaliyyətini stimullaşdıran məhz müəllimdir. Təlim prosesinin səmərəliliyi müəllimin dərslərini hazırlığından çox asılıdır. O, təlim nəticələrinin reallaşdırılması, dərslə qarşıya qoyulan məqsədin yerinə yetirilməsi, təhsilləndirici, tərbiyələndirici və inkişafetdirici vəzifələrin kompleks həyata keçirilməsi üçün məsuliyyət daşıyır. Məqalədə müasir müəllimin cəmiyyətdə yüksək rolu və xarakterik xüsusiyyətləri nəzərə alınaraq qeyd olunur ki, o, hər zaman cəmiyyətin aparıcı qüvvəsi olmuşdür. Qloballaşan dünyamızda və İKT-nin həyat normasına çevrildiyi bir dövrdə belə müəllim əməyi əvəzəlməz olaraq qalmaqdadır.

AÇAR SÖZLƏR

pedaqoji proses,
bələdçi-müəllim,
şagird şəxsiyyəti,
fəal təlim

MƏQALƏ TARİXÇƏSİ

göndərilib: 27.06.2022
qəbul edilib: 25.07.2022

MƏQALƏNİ ÇAPA MƏSLƏHƏT BİLƏN

Pedaqogika üzrə fəlsəfə
doktoru, dosent Bilal
Həsənlı.

METHODS

The role of the teacher in the development of modern personality

Durdana Askerova

Doctor of Philosophy in Pedagogy. Secondary school No. 150 of Yasamal district. Azerbaijan. E-mail: durdane6868@mail.ru
<https://orcid.org/0000-0001-9121-129X>

ABSTRACT

A modern teacher acts as a facilitator, a student-researcher who is able to direct the student to development, taking into account his potential. However, we should not forget that it is the teacher who organizes, directs, successfully motivates, draws up worksheets, prepares criteria, stimulates the research activities of students. The effectiveness of the educational process depends on the good preparation of the teacher for the lesson. The teacher is responsible for the implementation of learning outcomes, the implementation of the objectives of the lesson, the integrated implementation of educational, educational and developmental tasks. They always talk about the high role of the teacher in society, about the character traits of the modern teacher. It is noted that the teacher has always been a leading force in society. In our globalized world, when ICT has become the norm, such training is indispensable.

KEYWORDS

pedagogical process,
guide-teacher,
student's personality,
active training

ARTICLE HISTORY

Received: 27.06.2022
Accepted: 25.07.2022

Giriş / Introduction

Müəllim peşəsini digərlərindən fərqləndirən spesifik cəhət ondan ibarətdir ki, cəmiyyətin bütün təbəqələrinə aid olan insanlar məhz müəllimdən öyrənirlər. Müəllim pedaqoji prosesdə həlledici qüvvə kimi çıxış edir, şagird şəxsiyyətinin ahəngdar inkişaf etdirilməsi vəzifəsi, ilk növbədə, müəllimin üzərinə düşür. Həyatda elə bir insan tapılmaz ki, onun müəllimi olmasın.

Xalq arasında, ictimai həyatda müəllimin rolu hər zaman yüksək qiymətləndirilmişdir. Müəllim – gənc nəslin mənəvi aləminin memarı və cəmiyyətin öz övladlarının gələcəyini etibar etdiyi şəxsdir. Belə ki, cəmiyyət ən qiymətli sərvəti sayılan, gələcəyin qurucuları olan övladlarının təlim-təربiyəsini müəllimə həvalə edir. Müəllim əməyi müqəddəsdir. Zaman-zaman dahi şəxsiyyətlər, mütəfəkkirlər, yazıçılar, şairlər, alimlər, sadə insanlar ona yüksək qiymət vermiş, müəllim haqqında ən xoş sözlər söyləmişlər.

Şagirdlərdə təlimə marağın artırılmasında onların maraq və meyllərinin nəzərə alınması və inkişaf etdirilməsi, müstəqil öyrənmələri üçün şərait yaradılması baxımından müəllim-şagird münasibətlərinin, şagird şəxsiyyətinə hörmətlə yanaşılmanın, onları təlimin subyekt kimi qəbul etmənin böyük təlim-təربiyəvi əhəmiyyəti vardır. Müəllim-şagird münasibətlərinə yeni baxış və yanaşma müəllimlərdə cavabdehliyi və məsuliyyəti artırır. Bütün təlim prosesində müəllimin pedaqoji mədəniyyəti üstünlük təşkil etməlidir, çünki onun pedaqoji mədəniyyəti şagirdlərlə ünsiyyətini yaxşılaşdırır, onlarda təlimə böyük maraq yaradır.

Müəllim amili təhsilalanın öyrənməsi və inkişafı, nailiyyətlərinin monitorinqi prosesində həlledici rol oynayır. Təhsilalanın savadlı və səriştəli şəxs kimi formalaşmasında müəllim təsiri onun akademik bacarıqlarından, tədris təcrübəsi və peşəkarlıq səviyyəsindən asılıdır. Müəllimin bu keyfiyyətləri ilə təhsilalanın nailiyyətləri arasında sıx korrelyasiya mövcuddur [Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası. 2013].

Cəmiyyətin müxtəlif inkişaf mərhələlərində müəllimin ictimai həyatdakı rolu, mövqeyi və vəzifələri fərqli olmuşdur. XXI əsrin xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla təlim necə qurulmalı, müəllimin rolu nədən ibarət olmalıdır? Bu suallara cavab vermək üçün dünyanın xüsusiyyətlərini tam aydın təsəvvür etmək zəruridir. Müasir şəxsiyyəti hafizənin gücləndirilməsinə və yalnız informasiya toplanılmasına yönəlmiş, real həyatın tələblərini nəzərə almayan təlim şəraitində təربiyə etmək mümkün deyil. Təlim prosesi uşaqda fəallığı, məntiqi düşüncəni,

ətrafdakı əşya və hadisələrə tənqidi yanaşmanı, müstəqil bilik almaq, fərdi inkişaf etmək bacarığını tərbiyə etməlidir. Şagird məlumatın təsviri, təhlili, ümumiləşdirmə və nəticələrini hazır şəkildə deyil, öz tədqiqatı ilə əldə etməlidir. Bu gün məktəbdə təhsil alan şagirdlər yaxın gələcəkdə cəmiyyətin tamhüquqlu üzvləri olacaqlar. Elm, texnika və texnologiyanın, xüsusilə kompüter texnologiyasının sıçrayışla inkişaf etdiyi bir dövrdə sürətlə dəyişən həyat şəraitinə uyğunlaşan, çevik, öz qabiliyyətlərini gerçəkləşdirməyi bacaran şəxslərin yetişdirilməsi zamanın tələbidir. Təlim şagirdin məntiqi, tənqidi və yaradıcı təfəkkürünü inkişaf etdirməlidir. Bu tələbləri nəzərə alaraq elə təlim metodlarından istifadə olunmalıdır ki, yetişməkdə olan nəsil özündə aktiv, yaradıcı düşünmə qabiliyyətini və yeni biliklərə sərbəst yiyələnmə yollarını birləşdirmiş olsun.

Təhsilin idarə olunması və keyfiyyətinin yüksəldilməsi Kurikulum çərçivə sənədində öz əksini tapmışdır [Ümumi təhsil pilləsinin dövlət standartı və proqramları (kurikulumları). 2010]. Təhsildə aparılan islahatların əsas məqsədi təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsidir. Ümumtəhsil məktəblərində bu proses bütövlükdə təhsilin inkişafına xidmət edir. Bu gün məktəb qarşısında duran əsas məqsəd XXI əsrin xüsusiyyətlərini özündə daşıyan, cəmiyyəti və ailəsi üçün gərəkli olan, müstəqil düşünən, sağlam rəqabətə hazır vətəndaşlar yetişdirməkdir. Bu məqsədin reallaşmasında məsuliyyət məhz müəllimin üzərinə düşür. Müəllim bu çətin və şərəfli işin yerinə yetirilməsi üçün yalnız geniş elmi biliklər əldə etməklə kifayətlənməməli, pedaqoji ustalığın sirlərinə dərinləndirilməli, fəal/interaktiv təlim metodlarından bacarıqla və səmərəli şəkildə istifadə etməlidir. Dahi rus yazıçısı L.N.Tolstoy yazırdı: “Əgər müəllim sənətini sevirsə, deməli o, yaxşı müəllimdir. Əgər müəllim ata və ana kimi şagirdlərə sevgi nümayiş etdirə bilirsə, o, bütün kitabları oxuyan, amma nə sənətinə, nə də şagirdlərə rəğbət bəsləməyən müəllimdən daha yaxşıdır. Əgər müəllim həm sənətini, həm də şagirdləri sevirsə, o, kamil sənətkardır [Tolstoy L.N. Moskva, 1948].

Müəllimin pedaqoji ustalığı və müəllim-şagird əməkdaşlığı pedaqoji prosesdə zəruri amil hesab edilir. Bu tələblərə cavab verən pedaqoji proses əvvəlcədən müəyyən olunmuş nəticələri əldə etmək üçün müəllimin əlaqələndirici, istiqamətverici, məsləhətçi, şagirdlərin işə tədqiqatçı, təcrübəçi, yaradıcı subyektlər kimi qarşılıqlı əməkdaşlıq fəaliyyətləri əsasında qurulur. Bu zaman aşağıdakı prinsiplər nəzərə alınır:

- pedaqoji prosesin tamlığı;

- təlimdə bərabər imkanların yaradılması;
- şagirdyönümlülük;
- inkişafyönümlülük;
- fəaliyyətin stimullaşdırılması;
- dəstəkləyici mühitin yaradılması¹.

Fəal/interaktiv təlim metodu bu deyilənləri əhatə etmək imkanına malikdir. Bu metod şagirdlər üçün yeni bilikləri müstəqil olaraq əldə etmək və onları mənimsəmək üçün şərait yaradır. Müəllimin əsas vəzifəsi şagirdləri istiqamətləndirmək, müəyyən çətinlik yaranarsa onlara kömək göstərməkdir. Bu zaman müəllim hər bir şagirdə şəxsiyyət kimi yanaşmalı, bilik səviyyələrindən asılı olmayaraq onlara hörmət göstərməli, eyni zamanda qarşıya qoyulan problemin həlli üçün şagirdlərin hər bir cəhdinin qiymətləndiriləcəyinə, ciddi, obyektiv və səmimi münasibətin qurulacağına inam yaratmalıdır.

Fəal/interaktiv təlim zamanı müəllimin bələdçi rolunu müəyyən edən əsas funksiyası *fasilitasiya* adlanır. Bələdçi-fasilitator kimi çıxış etməsi heç də müəllim əməyini yüngülləşdirmir. Əksinə, XXI əsrdə insanlara vacib olan bilik, bacarıq, vərdiş və keyfiyyətləri – kompetensiyaları şagirdlərə aşılamaq müəllimdən daha gərgin və ciddi fəaliyyət göstərməyi tələb edir. Müəllimin pedaqoji ustalığı, təşkilatçılıq qabiliyyəti, özünə nəzarət, inamyaratma, tələq etmə, ünsiyyət qurma, fəaliyyətdə dinamiklik, nəticələrin düzgün qiymətləndirilməsi və s. fasilitatora vacib olan keyfiyyətlərin məcmusudur. Ənənəvi təlim üsulları və fəal təlim üsullarının toqquşduğu, təlimdə ziddiyyətli məqamların yaşandığı bir vaxtda yalnız lider-müəllim öz işini zamanın tələblərinə uyğun nizamlaya bilər. Fəal/interaktiv və ənənəvi təlim arasında həm oxşar, həm də fərqli cəhətlər vardır [Bədiyev S.R. Bakı, 2009].

Hazırkı dövrdə pedaqoji ustalığa verilən ümumi tələbləri aşağıdakı kimi formalaşdırmaq olar:

- müəllimin hər şagirdə fərdi yanaşması (xüsusi etibar və hörmətlə);
- müəllim və şagirdlərin birgə əməkdaşlığı, onlar arasında qarşılıqlı hörmət və etibar;
- şagirdlərin olduğu kimi qəbul edilib müəllim tərəfindən daim dəstəklənməsi;
- şagird qabiliyyətinə inam;
- xeyirxahlıq, cavabların yaxşı və ya pis kimi qiymətləndirilməsindən imtina etmə;

¹ <https://e-qanun.az/framework/46052>

- şagirdlərdə öyrənmə motivasiyası və stimulun yaradılması;
- şagirdlərin sinif mühitinə, müəllimin həssas münasibətinə uyğunlaşması və s. [Ümumtəhsil məktəblərinin I-IV siniflər üçün fənn kurikulumları].

Müasir təlimin başlıca vəzifələrindən biri öyrənməyi öyrətməkdir. Yeni şagirdləri müstəqil şəkildə bilik əldə etmək bacarığına yiyələndirmək və daha geniş biliklər əldə edilməsi yollarını öyrətməkdir. Təlim yalnız təlim metodlarının keyfiyyətə dəyişdirilməsi, onların şəxsiyyətə və onun tələbatlarına yönəldilməsi, yaradıcı təfəkkürdən fəal istifadəsi zamanı böyük səmərə verə bilər. Eyni zamanda belə şəxsiyyətyönümlü tədris prosesi inkişaf proseslərinin keyfiyyətinə də təsir edərək idraki və sosial fəallığı artırır, şəxsiyyətin dəyər və vərdişlərini formalaşdırır.

Bir sözlə, müəllim şagirdi müasir həyata hazırlamağı bacarmalıdır. Təlim daim dəyişən dünyanın reallıqlarından kənarında mövcud ola bilməz. Hər hansı təlim-tərbiyə sisteminin başlıca istiqamətverici qüvvəsi müəllimdir. Onun pedaqoji ustalığı, müəllim-şagird fəaliyyətinin düzgün qurulması, fəal təlim texnologiyalarının tətbiqi gələcək şəxsiyyətin yetişdirilməsində mühüm amildir. Bu tələblərin nəzərə alınması məhz məhsuldar, yaradıcı təfəkkürü və yeni biliklərə müstəqil yiyələnmə üsullarını özündə birləşdirən fəal/interaktiv təlim texnologiyalarına üstünlük verməyi tamamilə zəruri edir. Əlbəttə, elə xüsusiyyətlər də var ki, onlar yalnız fəal/interaktiv təlimə məxsusdur:

- təlimin subyekt-subyekt xarakter daşması;
- iştirakçıların bütün dərs prosesi zamanı fəallığı;
- dərslərin əvvəlində problem situasiyanın yaradılması və onun gedişatının problemin həllinə yönəldilməsi;
- dərslərin tədqiqat şəklində, təlimin tədqiqat üsulu vasitəsi ilə keçirilməsi;
- şagirdlərin düşündürücü və istiqamətləndirici suallar vasitəsi ilə yeni biliklərin müstəqil şəkildə kəşf edilməsinə yönəldilməsi;
- dərslərin dialoq şəklində təşkili;
- müəllim və şagirdlər arasında qarşılıqlı əməkdaşlığın, əks əlaqənin yaradılması;
- qrup işindən geniş istifadə, şagirdlərin birgə fəaliyyəti;
- təlim vasitələrinin, tapşırıqların müxtəlifliyi və yeniliyi;
- iş vəzifələrinin istifadəsi;
- biliklərin yaradıcı tətbiqi və s.

Deyilənlərin reallaşması müəllimin konstruktiv, kommunikativ, qnostik və təşkilatçılıq bacarığı ilə əlaqədardır. Konstruktiv bacarıq məfhumu altında müəllimin tədris və tərbiyə materiallarını şagirdlərin bilik və yaş səviyyələrinə, həmçinin qarşıya qoyulmuş məqsədin tələblərinə uyğun seçə bilməsi; təlimdə şagirdlərin fərdi xüsusiyyətlərinə istinad olunması; onların inkişaf layihəsini müəyyənləşdirməyi bacarması, nəticəyönümlü təhsildə fəal təlim metodlarından səmərəli istifadə etmə bacarığı nəzərdə tutulur.

Kommunikativ bacarıq – tədris prosesində şagirdlərlə qarşılıqlı əlaqə və münasibətləri düzgün təşkil etməyi, “müəllim-şagird”, “şagird-şagird”, “müəllim-valideyn” münasibətlərini normal şəkildə tənzimləməyi nəzərdə tutur.

Qnostik bacarıq – pedaqoji nəzəriyyəni bilməyi və ondan yaradıcı şəkildə istifadə etməyi, pedaqoji təcrübəni öyrənib ümumiləşdirməyi, elmi-tədqiqat işlərində iştirak etməyi bacarmaq deməkdir. Müəllimin ixtisas fəaliyyətinin xarakteristikasından danışarkən onun işinin əsas xüsusiyyətləri olan təşkilatçılıq bacarığını, metodiki hazırlığı da yada salmaq lazımdır. Müəllim ömrünü zərrə-zərrə şagirdlərinə həsr edir, özünü məhz şagirdlərində təkrarlayır.

“Müasir məktəbin episentri dəyişdiyindən müasir təhsil nəzəriyyəsində artıq kreativ proseslərə xüsusi əhəmiyyət verilir” [Əlizadə Ə.Ə., Sultanova İ.H. Bakı, 2008]. Belə bir vaxtda müəllim öz işini taksonomiyalarla qurmağı bacarmalıdır. Məktəb məkanında taksonomiya konsepsiyasının effektləri seçimlidir. Onlar təlim prosesində böyük rol oynayır və aşağıdakı imkanları yaradır:

- təlim məqsədlərini düzgün müəyyənləşdirmək;
- problemləri düzgün müəyyənləşdirib şagirdlər üçün tapşırıqlar tərtib etmək;
- qarşıya qoyulan məqsədlərə uyğun qiymətləndirmə vasitələrini seçmək;
- təlim nəticələrinə əsaslanaraq refleksiyanı düzgün keçirmək;
- bu və ya digər materialın öyrənilməsində şagirdlərin hansı çətinliklərlə qarşılaşdıqlarını müəyyən etmək.

Təhsil sahəsində aparılan islahatlar bu gün Azərbaycanı dünyada öz bilik və bacarığı ilə təmsil edə bilən şəxsiyyətlər yetişdirmək üçün atılan əsas addımlardandır. Vaxt çatışmazlığı fəal və yaradıcı olmaq, şəraitə tez uyğunlaşmaq, təşəbbüskar olmaq, müstəqil olaraq qarşıya yeni məsələlər qoymaq və qərar qəbul etməyi bacarmaq zərurətini yaradır. Müəllimin pedaqoji ustalığı, təşkilatçılıq qabiliyyəti, öz fəaliyyətini planlaşdırma vərdişləri və daxili nizam-intizamı vaxt məhdudiyəti problemini həll etməkdə kömək edir.

Nəticə / Conclusion

Müasir dövrdə müəllimin pedaqoji ustalığını aşağıdakı kimi xarakterizə etmək olar:

- təhsil siyasətini mükəmməl mənimsəmək, dövrün tələbi və fənnini dərinləndirmək;
- üfüqi və şaquli inteqrasiyadan səmərəli şəkildə istifadə etmək, şagirdlərdə qlobal təfəkkürün inkişafına nail olmaq;
- fəal/interaktiv təlim metodlarından səmərəli və çevik istifadə etmək;
- şagirdlərin maraq, arzu və istəklərini öyrənmək, təlimin təşkilində bunları nəzərə almaq;
- şagirdlərin fəallığını tənzimləmək, təlim prosesini maraqlı və cəlbədar etmək üçün müxtəlif metod və texnikalardan istifadə etmək;
- ünsiyyət zamanı nəzakətli ifadələrdən istifadə etmək, müzakirə və qrup işlərində iştirak edənlərinə görə iştirakçılara minnətdarlıq bildirmək (pozitiv münasibət və hörmət);
- danışanları diqqətlə dinləmək, hər bir iştirakçıya öz fikrini söyləməyə imkan yaratmaq;
- qrupun yalnız uca səsli danışan iştirakçılarını deyil, bütün iştirakçılarını diqqətlə dinləmək;
- aparılan işlərin nəticələrini düzgün qiymətləndirmək; kollektiv və onun üzvlərinin inkişaf dinamikasını müşahidə etmək, bu prosesə şərait yaradan və ya mane olan amilləri üzə çıxarmağı bacarmaq və s.

Təlim anlamında üç köklü – təhsil, inkişaf və tərbiyə meyarlarının açıqlanması yeni pedaqoji təfəkkürün uğurlarını və müəllim əməyinin əzəmətini əks etdirən nailiyyətlərdir. Bir sözlə, müəllim şagirdi müasir həyata hazırlamağı bacarmalıdır. Təlim daim dəyişən dünyanın reallıqlarından kənarında mövcud ola bilməz. Hər hansı təhsil, inkişaf və tərbiyə sisteminin başlıca istiqamətverici qüvvəsi isə müəllimdir. Odur ki, müəllimlik şərəfli, nəcib, mürəkkəb, həmçinin məsuliyyətli peşə hesab edilir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat / References

1. Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası. (2013). Bakı, 24 oktyabr.
2. Azərbaycan Respublikasında ümumi təhsilin Konsepsiyası (Milli Kurikulum). (2006). “Azərbaycan müəllimi” qəzeti. Bakı, 1 dekabr.
3. Bədiyev S.R. (2009). Yeni təlim texnologiyalarından mühazirə mətnləri. Bakı, Dərələyəz-M. 200 s.
4. Əlizadə Ə.Ə., Sultanova İ.H. (2008). Taksanomiya nəzəriyyəsi və təcrübəsi: müasir məktəbin işıqlı yolu. Bakı, 173 s.
5. Ümumi təhsil pilləsinin dövlət standartı və proqramları (kurikulumları). (2010). Kurikulum, № 3, s.117-130.
6. Ümumtəhsil məktəblərinin I-IVsiniflər üçün fənn kurikulumları. (2008). Bakı, Təhsil. 480 s.
7. Tolstoy L.N. (1948). Pedaqoji əsərləri. Moskva, 344 s.
8. Veysova Z. (2009). Fəal (interaktiv) təlim. Müəllim üçün vəsait, UNISEF. 147 s.